

JÁVORSZKY BÉLA

„Akkor írok, ha Isten fölszólít rá, vagy ha úgy hozza a kedvem”

80 éves Arvo Valton,
az észti novellairás mestere

December 14-én tölti be nyolcvanadik életévét Arvo Valton, a mai észti irodalom egyik legtermékenyebb és legnagyobb hatású prózaírója.

Arvo Valton (polgári nevén Arvo Vallikivi) 1935-ben született a közép-észtiországi Märjamaa-ban. Mivel a család a szovjet megszállók megítélése szerint

módosnak számított, előbb koholt vádak alapján apját tartóztatták le, majd az 1949. márciusi kitelepítések során őt és szüleit húszezer észti polgárral együtt Szibériába deportálták. Ott végezte iskoláit, és csak 1954-ben térhetett haza. Ennek a szenvedésekkel teli korszaknak pozitívumai is voltak: szibériai éve alatt találkozhatott először a kis nyelvrokon népek képviselőivel, és ekkoriban tett szert tökéletes orosz nyelvtudására is, amely számára igen csak hasznosnak bizonyult. 1954 és 1959 között a tallinni műszaki egyetem vegyész- és bányamérnöki szakán tanult, végül bányamérnöként szerzett diplomát. 1959–68 között a szakmájában dolgo-

zott különféle vegyészeti kombinátokban. 1968-ban lett szabadfoglalkozású író, de közben levelező tagozaton elvégezte a Filmintézet dramaturg szakát, és többször vállalt munkát a Tallinnfilm stúdiójában is. 1987-ben egyik kezdeményezője és motorja volt a „foszforitháború” néven elhíresült környezetvédelmi mozgalomnak, valamint részt vett az Észtország eloroszosítása ellen tiltakozó ún. „negyvenek levelének” megfogalmazásában és terjesztésében. Aktívan közreműködött a függetlenedési harcban, tagja volt a nemzeti szellemű Észt Kongresszusnak és az Észt

Bizottságnak. 1990 és 1992 között az Észt Írószövetség alelnöke, 1992–95 között parlamenti képviselő. Közben nagyon sokat tett a kis finnugor népekért, és a finnugor írók összefogásáért: 1993-tól a Finnugor Írók Egyesületének alelnöke, 1996-tól pedig elnöke. Számos hazai elismerés után 2015-ben a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjével tüntették ki.

Arvo Valton *par excellence* novellairó. Nem mint ha ez volna az egyetlen műfaja, hiszen írt regényt, verset, aforizmát, filmforgatókönyvet is. Mint ahogy az egyik vele készült interjúban kijelenti: „akkor írok, ha Isten fölszólít rá, vagy ha úgy hozza a kedvem. És az igazat megvallva, Istennel jó viszonyban vagyok, és mint minden író, egy kicsit hajlok a grafomániára.”

Arvo Valton L. Simon Lászlótól vehette át a Magyar Érdemrend Lovagkeresztjét 2015. szeptember 4-én

Valton novellairó munkássága két, egymástól jól elhatárolható periódusra osztható. Az elsőben még hagyományos, alapjában véve realista íróként alkot remek, helyenként az egzisztencializmussal kacérkodó novellákat, második korszakában pedig a groteszk, sőt az abszurd felé tájékozódó modern irodalom képviselőjévé válik. Első köteteit, melyekből a Fehérvári Győző által szerkesztett *A hurrok és más elbeszélések* című kötetben (1974, Európa) olvashat a magyar olvasó válogatást, friss szemléletmód és szelíd humor jellemzi. Valton mindig kisemberekről ír, akik vágyaik és a lehetőségek megszabta korlátok közt vergődnek, és végül megrekednek

a hétköznapok fogaskerekeinek szorításában. Ahogy Fehérvári Győző megállapítja: az író „általában a szemlélődő, a meditáló, a társadalom ügyeitől visszahúzódó emberek közül választotta ki hőseit, akik érzékelik ugyan az őket ért sérelmeket, igazságtalanságokat, a tiltakozásig, a cselekvésig azonban már nem jutnak el.”

Valton korai novelláinak témavilága változó ugyan, a férfi és a nő viszonya azonban kivételesen helyet foglal el írásművészetében. Ezek az írásai sokszor légiések, szürrealisztikusak, mint például a *Nyolc*

japán lány, *A körhinta* vagy *A csók* című írás, máskor vaskos humorral és tündéri líraisággal fölsciccelt életképek, mint amilyen novellatermésének egyik gyöngyszeme, a *Lélekharang*, amely egy harangozó és kedvese szerelmi együttlétének mesteri ábrázolása. Háromrészes novellafüzérének (*A hurok*) hőse pedig vadfogó hurokba esve (vagy bújva) mutatja be az emberi gyámoltalanságot, saját ostobaságának következményeit, és aényt, hogy életünk során hiába akarunk tetteink következményeitől megszabadulni, az önként választott hurok tartósan fogva tart.

A '60-as évek végén Valton novellái egyre groteszkebbé válnak. A stílusváltás a '80-as évekig tart: azt követően az író szinte minden írása groteszk vagy abszurd. A magyarul *Végjáték* címmel megjelent válogatás (2005, Széphalom), amelyet e sorok írója szerkesztett és döntő részben fordított is, szürrealista, vad képzettársításokkal teli novellákat helyez egymás után, és alkot a többnyire egyszerű történetekből hol nyomasztó, hol groteszkül humoros kisprózai remekeket. Az öt kötetből (*Idegen városban*, *Templomlépcsőn*, *Egy óra Toledóban*, *Szép kis börtön*, *Ketten*) „szemelgető” összeállítás két évtized írásműveit fogja össze, és ad keresztmetszetet mindazokból a témákból, amelyek az idősödő Valtont foglalkoztatják. Találunk benne lidérces álmra emlékeztető fantáziaképet (*Idegen városban*) vagy abszurd humorral átítatott művet (*Az aktus*) éppúgy, mint mesteri horrorisztikus novellát (*A sziklasziget*). Egyik emlékezetes elbeszélésében (*A mártír*) a szovjet idők megvetett besúgójának állít emlékképet; a spiclit először egy arra bóklászó kutya vizeli le leselkedés közben, majd kiderül, hogy – „biztos, ami biztos” alapon – őt is megfigyeltetik egy másik spiclivel. Mesterei a novella befejezése: „Ekkor hirtelen megpillant valakit. Tekintete a szomszéd ház irányába téved, ahol egy nyomorult alak próbál a ház sarka mögé behúzódni. Rögtön tudja, hogy ki az. Nem kétséges: Iván. Korábban többször dolgoztak már együtt. Munkatársi szolidaritás, népek barátsága, ilyen és ehhez hasonló érzések dagasztják Eduard kebelét.” A már említett *Az aktus* című írás pedig egy hölgy „elfogyasztásának” bemutatása során a női önfeladás és a „hím” kannibalizmus végleteleg kiélezett leírását adja.

A Levelezés Goethével, amely a közel két évszázada elhunyt német költőfejedelemmel levelező, kissé egzaltált vénlány, Veera történetét meséli el; *Az első sorban*, amely egy furcsa festőné és egy neki kiszolgáltatott, festménnyé átváltozó férfi abszurd szerelmét örökíti meg; a *Kútban*, amely a szovjet megszállás áldozatait mint a falusi kerek kút kísérteteit idézi meg, valamint az *Egy óra Toledóban*, amely egy lett pár különös, finoman érzéki és álomszerű toledói találkozásáról szól: e művek mind-mind Valton kései korszakának remeklései közé tartoznak.

Arvo Valton rendkívül termékeny író, életműkiadása már a huszonnegyedik kötetnél jár. Mint már említettem, kisprózán kívül írt verseket (egy kis kötetét kétnyelvű kiadásban megjelentette a szombathelyi egyetem finnugor tanszéke), kiadott háromkötetnyi aforizmát, és írt regényeket is. Történelmi regényeinek cselekményét azonban – Jaan Krosstól eltérően, és Karl Ristikivihez hasonlóan – nem az észtt múltba helyezi, hanem más földrészekre és más korszakokra, többek közt Dzsingisz kán korába, megteremtve ezzel az észtt történelmi parabolát. Nem sokkal később *Masendus ja loodus* (*Csüggedés és remény*, 1989) címmel megírta sorstársai, az 1949 márciusában deportált észtt szibériai szenvedéstörténetét. Filmforgatókönyvei közül legismertebb *Az utolsó relikvia* (1969), amelyből nagyszerű filmet forgatott a Tallinnfilm stúdió.

Valton sokat és sok nyelvből fordított. Köztudott, hogy Észttországban ő a kis oroszországi finnugor népek kultúrájának legszorgalmasabb és legavatottabb közvetítője. Kiadott több finnugor versantológiát, észttre fordította többek között mari, komi, mordvin, udmurt és moksa költők verseit. Csoóri Sándor és Kányádi Sándor költészetéből is megjelentetett egy-egy kis válogatást, és ugyancsak a két magyar költő észttre fordításával vett részt a XX. század második felének magyar líráját bemutató, *Minu ema, must roos* (*Anyám, fekete rózsa*, Varrak 2004) címmel megjelent terjedelmes antológiában.

80. születésnapján nem is kívánhatunk neki többet, mint hogy ápoljon minél jobb viszonyt a Jóistennel, és legyen kedve és ereje újabb novellák, aforizmák, versek és műfordítások megalkotására!